دەو نوقتە

د. عەبدوڵڵا خدر مەولوود
(زانكۆی سەلاحەددین - كۆلێژی پەروەردە)

ئەم باسە، دەو نوقتە بابەتێكی زۆر تازە و باس نەكراو دەوردەكــاتەوە، یەكــێك لە تایبــەتیــیــە هەرە سەیروسەمەرەكان، ناوازە و عەجحایبەكانی شیعری كلاسیكی كوردیمان، نیگار و خۆشەویست، مەحبووبە و مەعشووقە بەشتی وا پێكچوێنراون، یان لە وەسفدا بەرانبەر بە یەك كراون، لە چێژ و خۆشی بەخشین بە دڵ و دەروون گەیشتوون بە سنوورەكانی داهێنان و ئەفراندن.

ئەم بابەتە پێویستی بە دەرخستن و نمایشكردن هەبوو، بۆیە ئێمە تەنیا وێنە و دێڕە شیعرەكان دەهێنینە دەنگ، كە پڕ و لێوان لێون لە خەیاڵی شاعیرانە و لە نێو دیوانە كلاسیكییەكانماندا بە دەیان، بەڵكو بە سەدان نموونەمان هەیە، گــیــانیــان وەبەر تابلۆ ناسك و پڕ لە نەخش و ڕەنگەكاندا كردووە.

دەسپێك (٥) شاعیرمان وەرگرتووە، بۆ چوونە نێو بابەتەكە بە گشتی، پاشان نموونە شیعرییەكان تۆمار و شرۆڤە كراون.

* نالی دەڵێت:

دندان گوهەر و لەب شەكەر و پەنجە بلوورن
ناسك بەدەن و مووكەمەر و سیم سورین ٧٦

نالی لەم دێڕە شیعرەیدا (١٢) وشەی بەكارهێناوە، (٦)یان ناون و لە مەحبووبەكەی خواستووە، یان وەرگرتووە: (دندان، لەب، پەنجە، بەدەن، موو سورین). (٦) ـەكەی تریان لە فەرهەنگی بیر و خەیاڵی خۆی دەسبژێری كردوون. جووتە وشەكان پێكەوە جۆرە لێكچواندن و سیفەتێكی وایان دروست كردووە، دیمەنەكانیان جوانتر و ڕازاوەتر كردووە.

ئەگەر بە وردی تەماشای لەوچووەكان بكەین، دەبینین

هەمــوو سنوورەکــانی عــادەتی خــۆیان بەزاندووە، وێنە بەرجەستەکراوەکان نامۆ و سەیر خۆیان دەنوێنن، لەگەڵ هەمــوو ئەمانەشدا تەشبیــهـو پێکچواندنەکان چێژ و خۆشییەکی ڕوحیمان پێ دەبەخشن.

گــوهەر، یان جــەوهەر: واتای زۆرە، لەوانە: هەمــوو بەردێکی بەنرخی وەک: ئەلـمـاس، یاقــوت، پیــرۆزە، مـرواری و شـتی تر. (الاحجـار الكريمة). بلوور: جـۆرە شووشەیەکی ڕوون و بێ گەردە، کریستال، کەمەر.

لە باریکی وەک مـووە. سورین: ڕان، کـەفەڵ، سمت. سـیم: زیو. لەوانـەیە کـەسێک هەبێ بڵێ: بزانە بزانە! نالی چی بە مەحبووبەکەی خۆی کردووە.

* سالم دەڵێت:

یادی زوڵف و ئەبرۆ و موژگانی یار

زەخمی تیرە، چەربی تیغە و زەهری مار ٢٩٠

شاعیـرمـان، بە پێچ و پەخشـێک (لف و نشـر)ێکی نارێک چی بە سەر یارەکەی خۆی هێناوە!

زلف: زەهری مار، ئەبرۆ: زەربی تیغ، موژگان: زەخمی تیر.

بابزانین و تەماشاکەین، بسک، برۆ و موژەی یارەکەی سالم چ گۆڕانکارییەکی بەخۆوە بینیوە و بەرانبەر بە چی دانراون.

* ناری دەڵێت:

لەبەر تیری موژەی بێ مروەتی ئەو شۆخە نەخشینە

لە هەرجێ دەنگی یا تەڵقینە، یا یاسینە، یا شینە ٩٠

لەم ئاوەدانییــەو لە هەر شـوێنێک، دەنگی سـوورەتی یاسین بێ و بخـوێنرێ، پاشـان ببێ بە شین و گـریان و لەخۆدان، دواتر لەسەر قەبران دەنگی مەلا دێ و خەڵک لێی خـڕ بوونەتەوە و ئەویش تەلقین دەدات، هەمــوو ئەمـانەش دیارە بە تیـری مـوژەی ئەم شـۆخـە پێکراوە و مردووە.

* زێوەر دەڵێت:

لە غەیرە خاڵییە مەجلیس نیگاری مەهـ جەبین بابێ

سوراحی گەردەنێ، چاوپیاڵە، یاری نازەنین بابێ ١٩٢

لە نیــوە دێڕی یەکــەم نیگار هاتووە واتە: دلبــەر، خـۆشـەویست، کـە نێـوچەوانی مـانگە. لە نیـوەی دێڕی دووەمدا، زێوەر دەڵێت: تەنیا یارە نازەنینەکەم بابێ، کە گـەردەنی وەک سـوراحی و چاویشی وەک پیـاڵەیە! ئەم جۆرە گەردەن و چاوانە مەگەر هەر لە نێو وێنە جوانەکانی شیعری کلاسیکی کوردیماندا هەبێت.

* حەمدی دەڵێت:

باڵی کێشاوە بەسەر حوسنا لە دوولاوە برۆ

وەک هوما گەییە مەقامێ پێی لەسەر چاوە برۆ

ئەمری هەر قەتلە ئیشارەی دڵ بە دوو لەت کردنە

شیری میسرە قەت لە کالانا نەوەستاوە برۆ ٤١٩

هومـا: باڵندەیەکی ئەفـسـانەییـە، لە حـەقـایەت و ئەفسانەکاندا ناوی هاتووە. حەمدی باسی کەسێک دەکات، برۆکانی وەک باڵی ئەم تەیرە بەسەر ڕوخسارە زۆر جوانەکەیدا کراونەتەوە، پێیەکانیشی لەسەر چاوە. باسکراو تەنیـا ئەمـر دەکا و دەکـوژێ و دڵەکـان پارچە پارچە دەکـا، کـورد دەڵێت: (دەکـوژێ و ناشـارێتـەوە). برۆکانی شیری میسرییە و عەجمانی نییە و ناوەستێ! ناو کالانی نەبینیـوە، شیـری میـسریش لە تیژ و هێـز و قـەیمی بەناوبانگە. نموونەکـان زۆرن و کـوردەواری خۆمـان دەڵێت: (مشتێک نموونەی خەروارێکە).

نموونە شیعرییەکانی ئەم بابەتەمان (١٨) دێڕە شیعرە و بەسەر (٤) کۆمەڵەماندا دابەش کردوون، کۆمەڵ کۆمەڵ وەرگیراون و قسەیان لەسەر کراوە.

کـۆمـەڵەی یەکـەم: (نالی، ناری، بێـخـود)ی پێکەوە کۆکردووەتەوە:

* نالی دەڵێت:

لەبت میم و قەدت ئەلف و زولف جیم

دەزانی بەم سێ یانە تالیبی چیم ٦٧

* ناری دەڵێت:

میم دەمی و ئەلف بینی، چیمە زوڵفی عەنبەری

تا وەزیفەم بێ لە ڕوویا، بەندە فرمانم ئەکا ٣٥

* بێخود دەڵێت:

سیمورغی قافی مەحوی خەیاڵی میانە قەلب

عەنقایی وەهمی میمی دەمی بێ نیشانە دڵ ٤٠

نالی لەم داهێنانە گرنگ و ناسکەش دەستپێشخەرە، وێنەکـانی زۆر بە جـوانی و دانسـقـەیی، بە ڕەنگاوڕەنگی وێنا کردووە. لەو کۆمەڵەیە دەوی مەعشووقەکان ئەوەندە بچووکن بەو خاڵە، یان نوقتە سپییەی نێو ڕەسمی دەنگی میمیان چواندووە، نیشاندانی ئەو جۆرە دەوانە لای ئەو شاعیرانە ئەوپەڕی جوانی و شەنگی دەنوێنێت و

ئەوانیش گەیشتوون بە خەونە خۆشەکانیان.

لە کۆمەڵەی دووەم (٥) دێڕمان هەیە، لەو نموونانە شاعیرەکانمان زۆریان تێپەڕاندووە! دەوەکانیان بە نوقتەی مەوهووم چواندووە. مەوهووم: ئەوەی شتێکی بەدڵدا بێت، یان وا خەیاڵ بکەی شتێکی زۆر بچووک هەیە، نوقتەیەکە دیارە و دیار نییە، ئەمەش بۆنی ئەوەی لێ دێ دەوەکە خۆی نییە، بەڵام وا دەزانرێت هەیە.

* ئەدەب دەڵێت:

نەمزانی چییە سیڕی دەهانی وەک نوقتەت
خۆی نوقتەیی مەوهووم و جیهان قەیدییە لەودا ٥١

* سافی دەڵێت:

نوقطەیی دەمی مەوهوومە ئەو حیکمەتە مەکتوومە
ئەغیار لەوە مەحروومە بەس من خەبەرێکم بوو ١٩٠

* دیسان دەڵێت:

دڵ کەوتە خەیاڵات لەبەر غونچەیی لێوی
وەک نوقطەیی مەوهوومە ئەگەر بێ نەبزێوی ٢٧٦

* زێوەر دەڵێت:

دەمی تۆ خونچەی نەشکوفتەیە، یا نوقتەی مەوهووم
بە خەندە دوڕ بەسەر لەعلاو لەعلیشی لە شەککەردا ١٢٤

* خادیم دەڵێت:

لە تەنگی نوقتەی مەوهوومی زارت بوو کە نەمزانی
نەماوە ویسعەتێ لەم تەنگییە بۆ قافییەی فەردم ١٦٩

کۆمەڵەی سێیەم (٤) نموونەمان هەیە، باس لە تەنگی دەوەکان دەکەن، بە (دڵ و غونچە و قافییە)ی تەنگ چوێنراون.

* زێوەر دەڵێت:

چۆن ڕەحمی ئەبێ ئەو دڵە ڕەق هەر وەک سەنگە
کەی نوتقی ئەبێ ئەو دەمە وەک غونچەیی تەنگە ١٧٤

* حەمدی دەڵێت:

دەمت وەک قافییەی ئەم شیعرە تەنگە
کەلامێکی نییە بۆ من بە سەد ناز ٣١٥

* حەمدی دەڵێت:

دەمی تۆ و غونچە ئەسبابی دڵتەنگی من و بولبول
کە یاری فەیز بەخشە هەر وەک گوڵ ئاڵ و والا بێ ٤٣٨

* خادیم دەڵێت:

دڵی من تەنگ ترە یاران وەیا نوقتەی دەهانی یار؟
جیهان شێوا ترە ئیمڕۆ وەیا خود حاڵی شێواوم؟ ١٧٨

لە کۆمەڵەی چوارەم (٦) نموونەی هەمە چەشنمان هەیە، هەر یەکە و بە جۆرێک باسیان لە دەوی مەعشووقەکەی خۆیان کردووە:

* نالی دەڵێت:

وەسفی ڕوخساری لە فیکری بەنی ئادەم بە دەرە
ئیبتیدای مەدحی دەمی وەک خەبەری بێ ئەسەرە ٩٠

ئەگەر بمەوێ مەدح و ستایشی دەوی مەحبووبەکەم بکەم، وەک هەواڵێکی نەبوو خۆی دەنوێنێ، ئەمەش لەوەوە هاتووە کە دەوەکە نوقتەیەکی یەکجار بچووکە و نوقتەش نە سەرەتای هەیە و نە کۆتایی.

* مەحوی دەڵێت:

دڵ هایە دائیم کە ئەمە قەترەیە داخۆ
یا جوزئێکی بێ جوزئە موسەمما بە دەهانە ٢٨٠

لە دیوانەکەی (مەحوی)دا هاتووە: دڵ سەری لێ تێکچووە، نازانێت ئەم شتە بچکۆلەیە دڵۆپی ئاوە، یان شتێکی ئەوەندە بچووکە کەرت ناکرێت و پێی دەڵێن دەم!

* وەفایی دەڵێت:

ئەو زارە کەوا هەر نییە خاڵی لە تەبەسسوم
سەیری کە دەڵێی گەهـ لە بەقا گەهـ لە فەنادا ١٣٧

ئەگەر زار و دەوێک هەر وجوودی نەبێت، زەردەخەنە و خەندەی سەرلێوانی لە کوێ دەبێت.

* سافی دەڵێت:

دڵ وا لە بەر ئازاری وەکوو نوقطەیی زارت
گاهێ لە وجوودا هەیە گاهێ لە عەدەمدا ١٤٢

لە بچووکی دەوی مەعشووقەکەی، سافیش بە نوقتەی چواندووە و وەک وەفایی دەڵێت: هەیەو نییە.

* حەمدی دەڵێت:

گەر ببینی غونچە ڕەنگە هەر لە داخا شەق بەرێ
نوقتەیی ئاڵی دەمی مەحبووبی دیدە کاڵی خۆم ٣٨٩

(حەمدی)ش دەوی مەحبووبەکەی بە نوقتە داناوە و ڕەنگی ئاڵیشی پێ بەخشیوە.

* بێخود دەڵێت:

(بێخود) به کردەوەو قسە، خاکم بەسەر، وەهام
هەر وەک دەم و جنێوی بتان نیشم و هەشم ٥٠

شاعیرمان دەڵێت: قورم بە سەری قسە و کردەوەم یەکە، لە نیوەی دووەم بە پێچ و پەخشێکی ڕێک (لەفو نەشر) دەم - نیشمجنێو - هەشمبتان = خۆشەویستان دەوی مەعشووقەکەی بێخود دیارە هەر بۆ جنێو و شتی تر هەیە و بەس.

پەراوێزو سەرچاوەکان

(١) نالی (دیوان)، ساغکردنەوەی مارف خەزنەدار، چاپی دووەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠٠٨.

(٢) سالم (دیوان)، ساغکردنەوە و لێکدانەوە مەلا عەبدولکەریمی مودەڕریس، فاتیح عەبدولکەریم، محەمەدی مەلا کەریم، ئامادەکردن سدیق ساڵح، بنکەی ژین، بەرگی یەکەم، ٢٠١٥.

(٣) ناری (دیوان)، کۆکردنەوە و ساغکردنەوەی کاکەی فەللاح، چاپخانەی کاکەی فەللاح، سلێمانی، ١٩٨٤.

(٤) زێوەر (دیوان)، مەحموود زێوەر کۆی کردووەتەوە و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣.

(٥) حەمدی (دیوان)، ساغکردنەوە و ڕێکخستن و چاپکردنی عەبدوڵڵا خدر مەولوود، چاپی پێنجەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٣.

(٦) بێخود (دیوان)، کۆکردنەوە و لەسەر نووسینی محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانەی (سلمان الاعظمی)، بەغدا، ١٩٧٠.

(٧) ئەدەب (دیوان)، کۆکردنەوە و ساخکردنەوە و ئامادەکردنی محەمەد حەمە باقی، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، سلێمانی، ٢٠١٠.

(٨) صافی (دیوان)، لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەی محەمەدی مەلا مستەفا هیرانی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.

(٩) وەفایی (دیوان)، کرد و کۆ و بەراوردکاری سەید عوبەیدوڵڵای ئەیوبییانی مەرکەزی، ساغکردنەوە و پێشەکی و ..... د. عوسمان دەشتی، بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، ژ (١٤٥)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٢.

(١٠) خادیم (دیوان)، ئامادەکردن و ساغکردنەوەی جەمال محەمەد محەمەد ئەمین، بەرگی یەکەم، چاپخانەی (دار الحریة للطباعة)، بەغدا، ١٩٨٠.